

Uluslararası Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi- ISSN:2757-6388

International Journal of Humanities and Art

<http://www.trkdergisi.com>

Araştırma Makalesi / Research Article

trk dergisi

2025

6(2):105/134

Geliş Tarihi / Receive : 09.12.2025

Kabul Tarihi / Accepted : 18.12.2025

Dîvân Şiirinde Ramazan

Ramadan In Dıvan Poetry

Fadime OCAK

Öğretim Görevlisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, TÖMER

ocak_fadime@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-4197-3744

Atıf/Cite as: Ocak, F. (2025).Dîvân Şiirinde Ramazan: 1. Xv. Yüzyıl, 2. Xvi. Yüzyıl, 3. Xvii. Yüzyıl, 4. Xviii. Yüzyıl, 5. Xix. Yüzyıl. *Trk Dergisi*,6(2),104-133.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından ve bir intihal programında incelenmiş intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two reviewers and in a plagiarism program and has been confirmed to be free of plagiarism.

DÎVÂN ŞİİRİNDE RAMAZAN

Öz

Türk edebiyatının önemli bir devresini oluşturan ve “Dîvân edebiyatı” olarak adlandırılan edebiyat geleneği, XIII. yüzyıl sonlarından XIX. yüzyılın yarısına kadar edebiyatımızın önemli bir dönemini oluşturmaktadır. Dîvân edebiyatı tabiri ile Osmanlı saray ve konaklarında teşekkül eden edebiyatın yanında, şâirlerin şiirlerini bir araya topladıkları eserlerden dolayı da bu adı almış bir edebiyat türü anlaşılr.

Dîvân şâirleri eserlerini kaleme alırken kendi dönemlerine ait anlayışın gereği olarak biraz süslü cümleler kullanmış, maksatlarını ağdalı ifadelerle anlatmışlardır. Dönemin devlet adamlarına övgü mahiyetinde şiirler söylemişlerdir. Genel yapı bu olmakla beraber toplumun değerleri ve genel anlayışını da yansıtan eserler vermeyi ihmal etmemişlerdir.

Ramazana ayı Müslümanlar açısından kutsal ve ibadetlere yoğunlaşılan bir ay olmuştur. Bu özelliğiyle Ramazan, edebiyatın hemen her döneminde şâirlerin ve yazarların ilham kaynağı olmuştur. Dîvân şâirleri de bu konuda geri durmamış, Ramazan’la ilgili şiirler yazmışlardır. Üç aylar olarak bilinen ayların (Recep, Şaban, Ramazan) en kutsalı ve sevaplar bakımından en faziletli olması yönünden Ramazan ayrı bir yere ve öneme sahip olmuştur. Bu şekliyle Ramazan, yalnızca bir ibadet ayı olarak görülmemiş, aynı zamanda toplumun bireyleri arasındaki dayanışmayı güçlendiren ve manevîyatı derinleştiren bir dönem olarak görülmüştür. Böylece toplumun dinî duyguları ile bu duyguları dile getiren şâirlerin şiirleri buluşmuş, ortak bir anlayışın doğmasına sebep olmuştur. Sadece ibadet ayı olarak kalmamış, aynı zamanda üzerine şiirler yazılan bir ay olmuştur.

Dîvân şâirlerinden bazıları yazdıkları şiirlerle Ramazan’a kavuşmayı; sevgiliye kavuşma, ondan ayrılmayı sevgiliden ayrılma olarak resmetmişlerdir. Bazı şâirler ise Ramazan’a tasavvufî bir mana yükleyerek ona kavuşmayı ibadetler yoluyla Allah’a kavuşma, onun rızasına ulaşma yolu olarak görmüşlerdir. Bazı şâirler ise Ramazan’ın gelişini bahara benzetererek gönüllerde çiçeklerin açmasına, ondan ayrılmayı ise sonbaharda hazan mevsimine ve ayrılığa benzetmişlerdir. Bütün bunları edebi sanatları kullanarak yapmış, aynı zamanda toplumda zerafet ve nezaket duygusunun gelişmesine katkı sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Ramazan, Dîvân edebiyatı, Fûzûlî, Bâkî, Şiir.

Abstract

The literary tradition known as "Divan literature," which constitutes a significant period in Turkish literature, encompasses a significant period of our literature from the late 13th century to the mid-19th century. The term "Divan literature" refers to a literary genre specific to the high-ranking gatherings, known as "divans," that flourished in Ottoman palaces and mansions. It also refers to a literary genre named after the works in which poets collected their poems.

When writing their works, Divan poets employed somewhat ornate language, reflecting the prevailing understanding of their time, and expressed their intentions with elaborate expressions. They composed poems in praise of the statesmen of the time. While this was the general structure, they also produced works that reflected the values and general understanding of society.

Ramadan has become a sacred month for Muslims, a time of intense worship. As such, Ramadan has been a source of inspiration for poets and writers in almost every period of literature. Divan poets also wrote poems about Ramadan. In this respect, Ramadan was not only seen as a month of worship, but also as a time that strengthened solidarity among individuals and deepened spirituality. Thus, the religious sentiments of society and the poems of the poets who expressed these sentiments merged, giving rise to a shared understanding.

Some Divan poets, through their poems, depicted the arrival of Ramadan as reunion with a beloved, and parting with them as separation from them. Other poets, however, imbued Ramadan with a Sufi meaning, viewing it as a path to uniting with God through worship and attaining His approval. Other poets likened the arrival of Ramadan to spring, likening flowers to the blossoming of hearts, and parting with it to the autumn season of autumn and separation. They achieved all of this through the use of literary arts, while also contributing to the development of a sense of elegance and courtesy within society.

Keywords: Ramadan, Divan literature, Fuzûlî, Bâkî, Poetry.

Giriş

Türk edebiyatında dinî ve kültürel hayatın en belirgin yansımalarından biri, hiç kuşkusuz Ramazan ayıdır. İslâm dünyasında mübarek ayların başında gelen Ramazan, Kur'an-ı Kerim'in indirilmeye başlandığı, Müslümanların hayır hasenat ve ibadet duygularının zirveye ulaştığı bir ay olarak önemlidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Ramazan ayının değeri: "Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğru yolun ve hak ile bâtılı ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır" şeklinde özellikle vurgulanmıştır (Bakara, 2/185).

Ramazan, yalnızca bir ibadet ayı değil, aynı zamanda toplumun sosyal yapısını şekillendiren, insanlar arasındaki dayanışmayı güçlendiren ve bireysel manevîyatı derinleştiren bir dönem olarak görülmüştür. Bu özelliğiyle Ramazan, edebiyatın hemen her döneminde şâirlerin ve yazarların ilham kaynağı olmuştur. Bu husus Dîvân edebiyatında ramazaniyyeler, kasideler ve naatlar aracılığıyla; halk edebiyatında maniler, ilahiler ve destanlarla; modern edebiyatta ise hikâyeler, romanlar ve denemeler yoluyla işlenerek Ramazan'ın manevî atmosferi dile getirilmiştir.

Ramazan'ın fazileti: "Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı, umulur ki sakınırsınız" (Bakara, 2/183). İlahî ifadesiyle temizlenme ve günahlardan sakınma ayı olarak belirtilmiş, bu durum edebiyatımızda Ramazan'ın yalnızca bir dinî vecibe değil, aynı zamanda bireysel arınma, toplumsal birliktelik ve kültürel hafızanın önemli bir unsuru olarak ele alınmasına zemin hazırlamıştır.

Türk edebiyatında da Ramazan, asırlardır hem manevî yenilenme hem de toplumsal dayanışma zamanı olarak işlenmiştir. Şâirler, yazarlar ve halk ozanları Ramazan'ı sadece ibadet ve oruçla sınırlı bir dönem olarak değil, insanın kendini ve çevresini sorguladığı, derunî bir muhasebe yaptığı kutsal bir zaman dilimi olarak yorumlamışlardır.

Bu çalışmada Dîvân şâirlerinin Ramazan'la ilgili şiirlerinden hareketle konu ile ilgili düşünceleri gösterilmeye çalışılacaktır.

1. XV. YÜZYIL

Dîvân edebiyatında Ramazan ayı, şâirlerin ilahî duygularını, manevî arınma düşüncelerini ve toplumsal dayanışma anlayışını dile getirdikleri önemli bir temadır. Bu dönemde yazılan şiirlerde Ramazan hem maddî hem manevî anlamda bir yenilenme mevsimi olarak görülür. Şâirler, orucun sabırla özdeşleşen yönünü, sahur ve iftar vakitlerinin manevî huzurunu, teravîh gecelerinin coşkusunu ve bayramın sevinç dolu atmosferini zarif bir dil ve semboller aracılığıyla işlerler. Ramazan, aynı zamanda nefsi terbiye etmenin, kulluk bilincini derinleştirmenin ve Allah'a yakınlaşmanın bir vesilesi olarak görülür. Bu yönüyle Ramazan, Dîvân şiirinde hem bireysel bir tefekkür zamanı hem de toplumsal birlik çağrısı niteliği taşır.

Dîvân Şiirinde Ramazan

Bu çerçevede Ramazan'ın Dîvân şiirindeki çok yönlü görünümü, yalnızca dinî duyuş ve ibadet merkezli bir söylemle sınırlı kalmaz; aynı zamanda dönemin kültürel hayatına, sosyal yapısına ve bireysel iç dünyalara da ışık tutar. Ramazan'ın manevî iklimi içinde şekillenen bu şiir anlayışı, kimi şâirlerde daha yoğun bir tasavvufî derinleşmeyle, kimilerinde ise gündelik hayatın zarif ayrıntılarını merkeze alan bir söyleyişle karşımıza çıkar.

Ramazan ayına ait şiirleri ile tasavvufî derinlik ve aşk merkezli ifadelerle öne çıkan Dîvân şâiri Nesîmî (ö.820/1417) bu konuda kalem oynatan önemli şâirlerimizden biridir. Nesîmî, şiirlerinde ibadetin şekil şartlarından ziyade, hakikî aşkın insana kazandırdığı mânevî boyutu ön plana çıkarır. Onun şiirlerinde vuslat, ilahî hakikate yaklaşmanın en güçlü sembollerinden biri hâline gelir. Nesîmî, tasavvufî aşkı merkez alan ve ibadet kavramını ilahî vuslatla ilişkilendiren bir üslup kullanmıştır. O, şiirinde Ramazan temasını derin bir tasavvufî perspektife taşır.

"Gel gel beri ki savm ü salâtın kazâsı var

Sensiz geçen zamân-ı visâlin kazâsı yok"

Nesîmî (Ayan 1990:97)

Nesîmî'nin bu beyiti, tasavvufî aşkın ibadet anlayışını nasıl dönüştürdüğünü gösterir. Şâir, oruç ve namaz gibi ibadetlerin kazâ edilebileceğini, ancak sevgiliden uzak geçirilen "vuslat zamanı"nın telâfi edilemeyeceğini vurgular. Burada sevgili, ilahî hakikatin sembolüdür; dolayısıyla beyitte asıl kaybın, şekli ibadetin değil, Hak'la kurulan manevî bağın kesintiye uğraması olduğu ifade edilir. Bu söyleyiş, Nesîmî'nin aşkı ibadetin merkezine yerleştiren derin tasavvufî yaklaşımını yansıtır.

Nesîmî gibi tasavvufî aşkı merkez alan ve ibadet kavramını ilahî vuslatla ilişkilendiren, XV. yy şâirlerinden Karamanlı Nizâmî de Ramazan temasını daha çok semboller ve mecazlarla anlatma yolunu seçmiştir. Nizâmî, şiirlerinde aşk, riyazet ve manevî arınmayı iç içe geçirir; bunu yaparken dinî sembollerini kullanan incelikli bir düşünce dünyası kurar. Böylece Ramazan'ın ruhunu hem kültürel hem de tasavvufî göndermelerle zenginleştirerek, konuyu farklı bir estetik derinliğe taşır. Bahsedilen konuyu vurguladığı bir beyitinde:

"Vuslatun 'îdine irem diyü sen 'Îsî-demün

Yıllar olmuşdur ki gönlüm rûze-i Meryem tutar" demektedir.

Nizâmî (İpekten 2020:123)

Karamanlı Nizâmî bu beyitte, ilahî vuslata erişme arzusunu dinî sembollerini de içeren özgün bir düşünceyle anlatır. Şâir, sevgilinin "Îsî nefesi"ne (İsa'nın can verici nefesi) ulaşmak için gönlünün uzun süredir "Meryem'in orucu"nu tuttuğunu söyler. Burada "rûze-i Meryem", sessizlik ve nefsi tutma anlamına gelen sembolik bir riyazeti temsil eder. Nizâmî, böylece Ramazan'ın manevî arınma fikrini kültürler arası bir imgeyle genişleterek,

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Fadime OCAK

vuslat arzusunun gerektirdiği sabır ve derûnî disiplinin altını çizer. Başka bir beyitinde:

“İrişdi kadr-i vasla rûze-i hecr

Selâmün hiye hattâ metla’i’l-fecr” der.

Nizâmî (İpekten 2020:21)

Nizâmî’nin bu beyiti, sabır ve vuslat temasını derin bir şekilde işler. “Rûze-i hecr” ifadesi, ayrılığın gönülde yarattığı uzun süreli nefsi terbiyeyi ve sabrı simgelerken, “Selâmün hiye hattâ metla’i’l-fecr” mısrası, vuslat anının aydınlatıcı ve müjdeleyici doğasını vurgular. Burada kullanılan “Selâm” ve “fecr” kavramları, doğrudan Kur’an-ı Kerim’in Kadir Suresi’ndeki “Selâmün hiye hatta metla’i’l-fecr” ifadesiyle paralellik gösterir; tıpkı Kadir Gecesi’nin geceyi aydınlatan barış ve esenlik mesajında olduğu gibi, beyitte de vuslat, gönül için bir aydınlanma ve manevî huzur kaynağı olarak tasvir edilir. Böylece tasavvufî aşk ve manevî olgunluğu, Kur’ânî ilhamla zenginleştirilerek hem estetik hem de derin bir manevî boyut kazandırır.

Bu alanda eser veren ve Ramazan temasını kendine özgü bir üslupla işleyen önemli şâirlerden biri de Şeyhî dir (ö.832/1429). Şâir, hem dönemin toplum hayatını hem de manevî arayışları zarif ve ahenkli bir dil içinde bir araya getirir. Onun Ramazan ayına ilişkin beyitleri, sabrın, arınmanın ve ilahî lütfun iç içe geçtiği sembolik bir anlatım taşır. Şeyhî, konuyla ilgili mısralarında Ramazan ayının yüksekliğine anlam dünyasına dikkat çeker:

“Sabr orucı yüzünden bin ‘îyde erişiriz

Yıllarda bir göricek sen gün sıfatlu ayı”

Şeyhî (Biltekin 2018:182)

Şeyhî’nin ifadesiyle: Oruçla kazanılan sabır sayesinde bin bayrama kavuşmuş gibi oluruz; çünkü sen, yıl içinde ancak bir kez görünebilen, yüzü gün gibi parlak bir aysın (Ramazan).

Aynı yüzyılın önde gelen şâirlerinden olan Hayâlî de (ö. 875/1470) şiirlerinde hayal gücünü daha belirgin biçimde öne çıkaran bir şahsiyettir. Hayâlî’nin söyleyişi, aynı temaları daha geniş bir tasvir alanına taşıyarak dîvân şiirinin hayal merkezli yapısını belirginleştirir. Böylece şiire farklı bir boyut kazandırır. Ramazan hilâlini kastettiği beyitinde:

“Hayâlî rûze-i gamda hilâle döndüğü bu kim

Senin ‘îd-i cemâlin görmedi ey mâh bir yıldır” ifadelerini kullanır.

Hayâlî (Cengiz 1983:378)

Hayâlî bu beyitte, uzun süren ayrılığın kendisini “gam orucuna” soktuğunu, bu üzüntü içinde giderek hilâl gibi inceldiğini belirtir. Şâir, sevgilinin “bayram”a benzetilen yüzünü bir yıldır görmediğini söyleyerek, vuslatı bayramla, ayrılığı ise oruç ve hilâl ile ilişkilendirir. Böylece Ramazan’a ait

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Dîvân Şiirinde Ramazan

semboller aracılığıyla sevgiliden uzak kalmanın ruhî etkisini ifade eder. Bu üslup, Hayâlî'nin kendi zihninde yarattığı anlam dünyasının şiire yansımadır.

2. XVI. YÜZYIL

Ramazan temasını Hayâlî gibi mecaz ve istiare kullanarak işleyen şâirler yanında bu temayı farklı bir perspektiften ele alan şâirler de mevcuttur. Bunlardan biri olan Mesihî (ö.918/1512), Ramazan ve ibadet temalarını yer yer latife ve ince bir nükteyle işleyen bir üsluba sahiptir. Anadolu sahası klasik Türk şiirinin önemli temsilcilerinden olan Mesihî, özellikle sosyal hayatın ayrıntılarına temas eden canlı ve gözlemci üslubuyla dikkat çeker. Onun Ramazan'a dair beyitlerinde ise hem dönemin şehir yaşamına hem de dinî ritüellerin toplumsal boyutlarına yer veren daha dışa dönük, sahneleyici bir anlatım belirgindir.

Mesihî'nin Ramazaniyeleri, yalnızca dinî bir zaman dilimini tasvir etmekle kalmaz, aynı zamanda Ramazan'ın şehir dokusuna kattığı hareketliliği, cemaat hayatını ve gündelik davranışları da görünür kılar. Şâirin özellikle Sultan II. Bayezid'e (1481-1512) sunduğu Ramazaniye kasidesi, bu çok katmanlı yapının çarpıcı örneklerinden biridir. Aşağıda, söz konusu kasidenin dikkat çeken beyitlerinden biri yer almaktadır.

"Çün bir aylık yoldan istikbâl-i şâh-ı 'îd için

Halkun önüne düşüp itdi kılavuzluk imâm"

Mesihî (Mengi 2020:29)

Şâir, yukarıda verilen beyitleriyle Ramazan'ın nihayetinde erişilecek olan bayramın, sanki uzun bir yolculuktan gelen bir hükümdar gibi karşılandığını ifade eder. Bu süreçte imam, halkın önüne düşerek onlara rehberlik eden bir kılavuz konumundadır. Böylece Mesihî, Ramazan boyunca sürdürülen ibadetlerin toplumu manevî bir hazırlığa sevk ettiğini; imamın ise bu manevî yolculukta topluluğu yönlendiren bir rehber işlevi gördüğünü zarif bir benzetmeyle dile getirir. Adeta imamın cemaate önderliği ile Ramazan'ın topluma manevî önderliğini birbirine benzetir. Mesihî, başka bir beyitinde de şöyle der:

"Oruç tutup kılurın Hakka efgân

Ki anun 'îd-i vaslın kıla ihsân"

Mesihî (Mengi 2020:109)

Mesihî'nin bu beyti, Ramazan ibadetinin zahirî yönünün ötesinde derin bir manevî talebi dile getirir. Şâir, oruç tutup Hakk'a niyazda bulunduğunu belirtirken aslında ibadetin temel gayesini de vurgular: İlâhî yakınlığa erişmek. Beyitte geçen "îd-i vasl", kulun Allah'a kavuşma veya O'nun rızasına erişme anını sembolize eder. Mesihî, oruçla arınan bir kalbin bu manevî vuslat bayramına lâyık kılınmasını niyaz eder. Böylece oruç, sadece

Fadime OCAK

bir farzın yerine getirilmesi değil, kişinin ilahî rahmete yaklaşma arzusunun ifadesi hâline gelir. Mesîhî, Ramazan hilâli için de:

*“Tutmadıysa ol dahi hep halk ile her gün oruç
İncelüp böyle ne için oldu pes lâgar hilâl”* demektedir.

Mesihî (Mengi 2020:26)

Mesîhî bu beyitte, Ramazan ayının sembollerinden biri olan hilâli hiciv ve latife üslubuyla yorumlar. Şâir, hilâlin her gün halkla birlikte oruç tutmadıysa neden bu kadar zayıf ve incelmış görüldüğünü sorarak sembolik bir benzetme kurar. Hilâlin şekli üzerinden yapılan bu nükte, dönemin dîvân şiirinde sıkça rastlanan gök cisimleriyle ilgili teşbih geleneğini yansıtır. Böylece Mesîhî, Ramazan hilâlinin inceliğini oruçla ilişkilendirerek hem estetik bir benzetme oluşturur hem de şiire hafif bir mizah tonu katar. Sultan Bayezid Han’a sunulan bu övgü şiirinin içinde hem dönemin estetik anlayışını hem de Ramazan temasının ince bir mizah tonuyla işlenişini yansıtır.

*“Câm-ı leb-i dil-dâr ile bir lahza Mesîhî
Gel cayş idelüm geçdi tütalum ramazanı”*

Mesihî (Mengi 2020:301)

Beyitinde ise, Ramazan’ın getirdiği riyazet ile aşkın cazibesi arasındaki ince dengeyi hiciv ve latifeyle işler. Şâir, sevgilinin dudağından sunulan kadehin çekiciliğine rağmen, anlık bir kararlılıkla bu zevki bir süreliğine bırakmayı ve Ramazan’ın gerektirdiği ibadet düzenine yönelmeyi önerir. Böylece Mesîhî, dünyevî tutku ile manevî sorumluluk arasındaki çatışmayı zarif ve nükteli bir söyleyişle ifade eder.

Mesîhî’nin hiciv, latife ve duygulu yaklaşımının ardından, Ramazan ve aşk temalarını kendine mahsus farklı bir üslupla işleyen bir başka dîvân şâiri Hayretî’yi (ö. 941/1534) görürüz. Şâir beyitlerinde şöyle der:

*“Çün kaşun gurre-i ‘îd oldu yüzün rûz-ı sa’îd
Biz n’içün savm-ı firâkunda perîşân olalum”*

Hayretî (Çavuşoğlu-Tanyeri 2023:218)

Hayretî bu beyitte, sevgilinin kaş ve yüz güzelliğini bayram günü gibi mutlu edici bir unsur olarak tasvir eder. Buna karşılık, ayrılık orucunu tutan kendini perişan ve üzgün hisseder; şâir, vuslat ile ayrılık arasındaki duygusal zıtlığı Ramazan ve bayram teşbihleriyle dile getirir. Vuslat konusunu dile getirdiği beyitinde:

*“Hayretî savm-ı firâk-ı yârdan incinmeyüp
‘Îd-i vuslatda hemân bir merhabâdan hazz alır”* der.

Hayretî (Çavuşoğlu-Tanyeri 2023:135-136)

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388
Cilt/Volume:6
Sayı/Issue:2

Dîvân Şiirinde Ramazan

Hayretî bu beyitte, sevgiliden ayrılığın verdiği acıya katlanmanın mümkün olduğunu, zira vuslat günü geldiğinde basit bir selamlaşmanın bile büyük bir mutluluk kaynağı olacağını ifade eder. Şâir, sabır ve bekleyişin ardından gelen kısa bir karşılaşmayı, Ramazan ve bayram sembolleriyle ruhî bir haz olarak sunar.

XVI. yy'ın önde gelen şahsiyetlerinden olan Zâtî de (ö. 953/1546) dönemin edebî çevrelerindeki güçlü şiir dili, teşbih ve telmihleri ile klasik dönemin oluşumuna katkı sağlayan isimlerden biridir. Bu nedenle XVI. yüzyıl şiirinin genel görünümünde Zâtî'nin sanat anlayışı dikkate değer bir konum arz eder. Ramazan ve Kadir gecesiyle ilgili beyitinde şöyle demektedir:

"Hak Te'âlâ bir günün bin eylesün anun diyü

Leyl-i kadr'e irsem el açup dilerdüm hâceti"

Zâtî (Kurtoğlu 2017:66)

Şâir bu beyitte, Leyle-i Kadr'in manevî değerine gönderme yaparak samimi bir dua dile getirir. Kadir Gecesi'nin "bin aydan hayırlı" oluşuna telmihle bulunur ve bu gecede ellerini açıp Allah'tan, bir günün bereket ve sevabının bin katına çıkarılmasını dilediğini söyler. Böylece hem gecenin taşıdığı kutsiyeti hem de kulun içten yakarışını sade ve etkili bir söyleyişle ifade eder. Şâir, Şah Muhammed için yazdığı bu kaside de:

"Tutdı çün hançerini çerh-i hilâl-i meh-i 'îd

Ramazânun oluben 'ömri tamâm oldı şehîd" demektedir.

Zâtî (Kurtoğlu 2017:234)

Şâir, bu kaside de bayram ayının ince hilâlini bir hançer olarak tahayyül eder. Gökyüzü (çerh), bu hilâli "elinde hançer tutar" şekilde kişileştirilmiştir. Hilâlin ortaya çıkmasıyla Ramazan ayı sona erdiğinden, bu durum "Ramazan'ın ömrünün bitip şehit olması" şeklinde sembolik bir dille ifade edilir. Beyitte ayların dönüşümü, kozmik bir sahne ve ölüm metaforu üzerinden anlatılır; Ramazan'ın bitişi, hilâl tarafından gerçekleşen bir "fani oluş" gibi yorumlanır. Aynı kasidenin beşinci beyitinde ise:

"Gelüp urmuşdı der-i işrete kuflî Ramazân

Anı feth itmege mâh-ı nev-i 'îd oldı kilîd" ifadelerini kullanır.

Zâtî (Kurtoğlu 2017:234)

Şâir, Ramazan'ı işret (eğlence) kapısının "kuflî" -yani kilitli hâle gelmiş, bağlanmış- durumu olarak tasvir eder. Ramazan geldiğinde eğlenceye açılan kapı âdeta kendi kendine kapanmış, kilit vurulmuş gibidir. Ramazan'ın sona ermesiyle bayram hilâli (mâh-ı nev-i 'îd) doğar ve bu hilâl, kapanmış bu kapının "kilidini açan anahtar" gibi düşünülür. Böylece beyitte zamanın akışı, kapının kilitlenmesi ve bayramla birlikte yeniden açılması metaforuyla aktarılır.

Fadime OCAK

“Tâ gidince onu hoş tutmağa niyyet edelim

Sâlihî oniki şehrin bize oldu mihmân”

Zâtî (Kılıç-Macit 1995:104)

Zâtî yukarıda zikredilen beyitte Ramazan’ı, yılın akışı içinde “misafir” kimliğiyle konumlandırarak ona özgülünen yüksek manevî değeri vurgular. “Onu hoş tutmağa niyyet edelim” ifadesi, Ramazan’ın gelişi karşısında bireylerin ruhen ve davranış bakımından hazırlıklı olması gerektiğini belirtir. Şâir, ikinci dizede yer alan “on iki şehrin Sâlih’i” tamlamasıyla yılı temsil eden on iki ay arasında Ramazan’ı en faziletli ve en seçkin ay olarak niteler. Böylece beyit, Ramazan’ın hem zaman içerisindeki üstün yerini hem de bu ayın gelişiyle gösterilmesi gereken saygı ve özenin önemini edebî bir dille ifade eder. Ramazan konusunu genişçe işleyen şâir başka bir beyitinde ise:

“Gönderdi Hüda çün bize mihman Ramazânı

Hoş tutmağa niyyet edelim biz dahi anı.” ifadelerini kullanır.

Zâtî (Kılıç-Macit 1995:106)

Bu beyitte Ramazan ayı, ilahî bir lütuf olarak “misafir” kimliğiyle ele alınmıştır. Şâir, Ramazan’ın Allah tarafından gönderilen değerli bir zaman dilimi olduğunu vurgulayarak onun gelişinin özel bir kabul ve hazırlık gerektirdiğini belirtir. “Hoş tutmağa niyyet edelim” ifadesi, Ramazan’ın manevî atmosferine uygun bir şekilde davranılması, ibadetlere yönelmesi ve bu ayın hakkının verilmesi gerektiğini dile getirir. Böylece beyit, Ramazan’ın ilahî kökenine yapılan vurgu ile müminin bu kutsal misafire gösterdiği saygı ve özen arasındaki ilişkiyi edebî bir dille ortaya koyar.

Şiirlerinde aşkın ve güzelliğin daima ön planda bir konu teşkil ettiği Fuzûlî (ö.1520/1560) Dîvân şiirinin en güçlü şahsiyeti olarak bu alanda önemlidir. Onu Türk edebiyatının en büyük simalarından biri yapan husus samimiyeti, coşkunluğu, sadeliği, duyarlılığı ve ifade kudretidir. Bir noktada aşk şâiri olan Fuzûlî’de aşk; dünyevî, sonra platonik, nihayet sûfiyâne bir görünüştedir (Karahân 1996:243). Şâir, Dîvân şiirinde aşkı ve duyguyu merkez alan güçlü ifadeleri ile kendine has bir üsluba sahiptir. Bu özelliklerin sahibi Fuzûlî Ramazan’ı şöyle tarif eder:

“Ramazan oldı çeküp şâhid-i mey perdeye rû

Mey için çeng dutup ta’ziye açdı gîsû”

Fuzûlî (Kılınç 2021:602)

Ramazan gelince şarabın “sevgili” gibi görünen yüzü perde arkasına çekilmiş, yani ortadan kalkmıştır. Saçlarını açıp çalgısını eline alan kişi ise artık içki neşesi için değil, mateme benzeyen bir sessizliğe hazırlanmaktadır. Şâir, Ramazan’la birlikte eğlence ve içkinin sona ermesini, sembolik bir

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Dîvân Şiirinde Ramazan

“yas” atmosferiyle ifade ederek Ramazan’dan ayrılmanın hüznünü dile getirir. Bir başka beyitinde ise:

“Ramazân ayı gerek açıla cennet kapısı

Ne revâ kim ola mey-hâne kapısı baglu” ifadelerini kullanır.

Fuzûlî (Kılınç 2021:602)

Fuzûlî bu beyitte, Ramazan ayının manevî iklimine vurgu yaparak cennetin kapılarının açıldığı bir zamanda meyhane kapılarının kapalı kalmasının tabii ve doğru bir tutum olduğunu ifade eder. Şâir, iki farklı mekânı karşılaştırarak Ramazan’ın arınma, ölçülülük ve ibadet atmosferini kısa ve güçlü bir tezatla ortaya koyar. Mecaz sanatını kullandığı başka bir beyitinde:

“Âftâb-ı kadeh etmez ramazân ayı tulû

Ne belâdur bize yâ Rab ne kara gündür bu” ifadelerini kullanır.

Fuzûlî (Kılınç 2021:602)

Fuzûlî bu beyitte, “âftâb-ı kadeh” mecazını kullanarak içki meclisinin sembolik aydınlığının Ramazan’ın gelişiyile birlikte ortadan kalktığını ifade eder. Ramazan’ın doğuşu, dünyevî zevklerin ışığını bastıran güçlü bir manevi atmosfer olarak sunulur. Şâir, bu değişimi “belâ” ve “kara gün” gibi ifadelerle başvurarak abartılı bir üslupla tasvir eder; böylece Ramazan’ın getirdiği kısıtlamaların kişisel alışkanlıklarında yarattığı sarsıntıyı ironik bir dille ortaya koyar. Aynı şâir başka bir beyitinde şöyle der:

“Ramazân oldı budur vehmi Fuzûlînün kim

Nece gün içmeye mey zühhd ile nâ-geh duta hû”

Fuzûlî (Kılınç 2021:602)

Fuzûlî bu beyitte, Ramazan’ın gelişiyile birlikte zâhidâne bir tutum benimseyen kişinin, günlerce içki içmemeye zorlanmasının onda nasıl bir vehim ve şaşkınlık yarattığını ifade eder. Şâir, alışkanlıkların aniden terk edilmesinin nefis üzerinde beklenmedik bir baskı oluşturduğunu ima ederken, Ramazan ayının getirdiği disiplinin bireyi irade sınavına çağırdığını vurgular. Fuzûlî bu ifadeleriyle bir taraftan Ramazan’ın bireylere kazandırdığı alışkanlıklardan bahsederken, diğer taraftan toplumsal kazançlarını dile getirmektedir. Böylece dünyevî zevklerden uzaklaşmanın doğurduğu bireysel ve toplumsal kazanımlarını ustalıkla biçimde dile getirir.

Dîvân Edebiyatı şâirlerinden Sürûrî de (ö.969/1562) bahsedilen konu üzerinde yazanlardandır. Sürûrî, Ramazan’ı beyitlerine şu şekilde yansıtır:

“Tuttu halkın dehenin geldiği sâ’at ramazân

Yevm-i şekk sohbetine ettirdi ferâğat ramazân”

Sürûrî (Kılıç-Macit 1995:69)

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Fadime OCAK

Sürûrî, bu beyitte Ramazan'ın toplumsal ve bireysel etkilerini vurgular. İlk mısradaki, halkın dikkat ve ilgisinin Ramazan'a yöneldiği anı ifade eder. İkinci mısradaki ise "yevmu's-şekk" gününde dost sohbetlerinin, Ramazan vesilesiyle geçici bir ferahlık ve keyif ortamına dönüştüğü anlatılır. Böylece beyit, Ramazan'ın hem manevî hem de sosyal yaşamdaki belirleyici rolünü kısa ve etkili biçimde yansıtmak sureti ile dönemin toplumsal yapısına ışık tutar. Diğer bir beyitinde ise:

"Vakt-i iftar o veliyyü'n-ni'âm-ı devrânın

Ehl-i imsâkdır in'âmına nisbet ramazân" demektedir.

Sürûrî (Kılıç-Macit 1995:71)

Bu beyitte ise, iftar vaktini zamanın manevî lütuflarını taşıyan bir an olarak tasvir eder. "Ehl-i imsâk" ifadesiyle, orucu tutanların Ramazan'ın iyilik ve bereketine uygun bir biçimde ödüllendirildiği vurgulanır. Böylece beyit, Ramazan'ın hem ibadet yönünü hem de manevî karşılık ve değerini kısa ve öz bir biçimde dile getirir. Bu şekilde Ramazan'ı sadece bir ibadet ayı olarak değil, aynı zamanda toplumsal birlik ve dayanışma ayı olarak gördüğünü ortaya koyar.

Aynı yüzyılın önemli şâirlerinden ve kaleme aldığı şiirleri ile edebiyatımızın önemli şahsiyetlerinden biri olan Taşlıcalı Yahya (ö.990/1582) ise şiirlerinde daha bireysel bir manevî deneyim ve ibadetlerle ilgili derûnî muhasebe perspektifi sunar. Kendi döneminde gazel ve mesnevi sahasının güçlü temsilcilerinden olan Taşlıcalı Yahya, şiirlerinde aşk ve ibadet arasındaki ilişkiyi, bireyin kendi hâli, pişmanlığı ve farkındalığı üzerinden işler. Taşlıcalı, şiirlerinde geleneksel yaklaşımın aksine zâhid'i meyhâneye değil mescide çağırır ve oranın Hak dîvânı, gönlün hakikat sırrının sarayı, şeriatla tarikatın ise onun iki hisarı olduğunu belirtir. Nitekim dindar kişiliği ve yasaklara karşı muhalif tutumu pek çok şiirinde kendini gösterir (Kaya 2011: 156). Bu yaklaşım, onun şiirlerine bireysel manevîyatın ve derûnî muhasebenin ön plana çıktığı bir estetik derinlik kazandırır. Bu düşüncenin sahibi olan Taşlıcalı Yahya Ramazan'la ilgili bir beyitinde şöyle der:

"Seni cânım gibi hoş tutmadum ey mâh-ı sıyâm

Bilmedüm kadrünü hayfâ vü dirîgâ gitdüm"

Taşlıcalı Yahya (Çavuşoğlu 2023:373)

Şâir bu beyitte, Ramazan ayının manevî kıymetini gönlünde yeterince hissedememenin ve ibadeti gerektiği gibi yerine getirememiş olmanın pişmanlığını dile getirir. "Seni cânım gibi hoş tutmadum" ifadesi, orucun ve Ramazan'ın değerini içtenlikle takdir edememeyi belirtirken, "Bilmedüm kadrünü" ile bu farkındalığın eksikliğine vurgu yapar. "Hayfâ vü dirîgâ gitdüm" mısrası ise zamanın boşuna geçtiğini ve kaybın telâfi edilemez olduğunu ifade eder. Bu beyitte, Taşlıcalı Yahya bireysel sorumluluğun,

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Dîvân Şiirinde Ramazan

derûnî muhasebenin ve ibadetlere hak ettiği özeni göstermenin önemini zarîf bir şekilde aktarır. Başka bir beyitinde ise:

“Öldürdi kâyinâtı senün hasta oldugun

Tutuldun oruç ayı gibi ey meh-i receb” der.

Taşlıcalı Yahya (Çavuşoğlu 2023:143)

Taşlıcalı Yahya burada Ramazan’ın hazırlığı mahiyetinde olan Recep ayının manevî önemini ve oruçla ilişkisini yoğun imgelerle dile getirir. “Öldürdi kâyinâtı senün hasta oldugun” mısrası, ayın manevî etkisinin, âdetâ kâinatı etkileyen güçlü bir tesir gibi algılandığını gösterir; yani Recep ayının mümin üzerindeki ruhî ve disiplin edici etkisi, tüm evrenin sarsılması kadar güçlüdür. “Tutuldun oruç ayı gibi ey meh-i receb” ifadesiyle ise, Recep ayının, Ramazan gibi gönülleri oruca ve ibadete yönelten bir değer taşıdığı vurgulanır. Taşlıcalı Yahya burada, ayın hem sembolik hem de ruhî gücünü öne çıkararak, ibadet ve takva bilincinin önemini estetik bir üslupla okura aktarırken, Ramazan’da gerçekleşen miraç olayını da:

“Mâh-ı ramazân gibi cihân kadre irişdi

Evkât-ı şerefde dem-i mi’râc ile mahzâ” ifadeleriyle anlatır.

Taşlıcalı Yahya (Çavuşoğlu 2023:20)

Taşlıcalı Yahyâ’nın Kasîde-i Na’t-i Resûl başlığı altında yer alan bu beyitte, Ramazan ayının İslâm dünyasında taşıdığı yüksek manevî kıymeti bir ölçü olarak kullanır. Ramazan’ın zamanın akışına kattığı kutsiyet nasıl bütün âleme sirayet eden bir değer artışı sağlıyorsa, Peygamber Efendimiz’in Mirâç hadisesi de “evkât-ı şeref” olarak nitelenen mübârek bir zaman diliminde gerçekleşmesi sebebiyle, bütün varlık âlemini benzer bir yüceliğe ulaştırmıştır. Şâir, bu benzetmeyle Mirâç’ın yalnızca tarihsel bir olay olmaktan öte, zamanı ve kâinatı bütünüyle şerefliendiren bir hakikat olduğunu vurgular; böylece Mirâç’ın manevî düzeydeki anlamını Ramazan’ın bilinen kutsiyeti üzerinden daha görünür hâle getirir. Ramazan’ın kutsiyetini:

“Ramazân ayı gibi kadre irerdi ‘ulemâ

Bulsalar suffa-i fazlunda eger Saff-ı ni’âl” mısralarıyla ifade eder.

Taşlıcalı Yahya (Çavuşoğlu 2023:68-69)

Bu beyitte Taşlıcalı Yahyâ, ilim ehlinin değeri ve saygınlığına vurgu yapar. Ramazan ayının bereketi nasıl bir topluluğun manevî derecesini yükseltirse, âlimler de fazilet meclisinde yer bulduklarında aynı şekilde yücelirler. Şâir, “saff-ı ni’âl” ifadesiyle, âlimlerin ayakkabılarının dizildiği mütevazı yeri bile bir şeref makamı gibi görerek onların ilmî vakarını yüceltir. Böylece bilgi meclisinin, katılanların kıymetini artıran mânevî bir iklim taşıdığını imâ eder.

Fadime OCAK

XVI. yy şâirlerinden Nev'î (ö. 1007/1599) ise Ramazan temasını farklı bir üslupla işleyenlerdendir. Onun şiirinde Ramazan, sevgiliye duyulan özlem, kavuşma ve ayrılık olarak terennüm edilir.

"Hecr âhır oldı mevsim-i 'îd-i visâldür

Savm-ı visâli şer'î buyurmuş vebâldür"

Nev'î (Arslan 2017:180)

Nev'î bu beyitte, Ramazan orucu ve ayrılık temasını iç içe işler. Ayrılığın son bulduğu "visâl" mevsimini dile getirirken, vuslata erişmenin dinî ve ruhî bir gereklilik olduğunu vurgular; oruç gibi sabır ve bekleyiş, usulüne uygun yerine getirilmediğinde bir vebal oluşturur. Böylece şâir, hem aşk hem de ibadet bağlamında sorumluluk ve duyguyu birleştirir. Beşerî aşkla ilahî aşk arasında bir benzerlik kurar. Sevgiliye duyulan özlem ve iştihak, Ramazan üzerinden ifade edilir. Bu şekilde mecaz ve teşbihlerle hem dünyevî hem de dinî hususları bir arada ifade eder.

Dîvân edebiyatının bir diğer önde gelen güçlü şâiri Bâkî (ö.1008/1600) ise daha çok methiye, kaside ve doğa tasvirleri ile tanınır. Şâir gazellerinde hayatın zevklerini terennüm etmiş, insanın fânî ömrünü elinden geldiğince aşk ve eğlence meclislerindeki zevklerle gününü gün edip değerlendirmesini benimseyen bir felsefeye tercüman olmuştur. Bu bakımdan Bâkî, şiirleri mânevî ıstırap ve acılar etrafında dönen çağdaşı Fuzûlî'nin anlayışından ayrılır. Buna rağmen şâirliği Zâtî' gibi bir şâir tarafından da övülmüştür. O, derin ve büyük ıstırapların şâiri olmak yerine hayatın zevk ve eğlencelerine yönelmiş bir şiir ustasıdır (Çavuşoğlu 1991: 536).

Bâkî, zamanın şer'î ilimlerinde de ilerlemiş Süleymaniye müderrisliği pâyesine ulaşmış ve Rumeli kazaskerliği görevlerine kadar yükselmiştir. Bu yönüyle ince hayal gücüyle kurduğu Ramazan tasvirleri önemli olup, eserlerinde Ramazan ve hilâl temaları öne çıkar. Şâirin zarif teşbih ve mecaz kullanımı, hem doğa tasvirlerinde hem de ibadet ve manevî temalarda kendini gösterir. Bâkî'nin Ramazan'a dair bir beyiti şu şekildedir:

"Ya nûndur görinür âhirinde Şa'bânun

Ya râdur ol Ramazân evveline olmuş dâl"

Bâkî (Küçük:37)

Bâkî bu beyitte, Ramazan'ın gelişini gök cisimleri üzerinden sembolik bir anlatıyla ifade eder. Şaban'ın sonundaki hilâlin görünmesi yahut Ramazan'ın başında beliren işaret, zamanın akışına dair manevî bir uyanışın göstergesi olarak sunulur. Şâir, Der-sitâyîş-i Kubâd Paşa'ya ithâfen kaleme aldığı bu şiirinde tabiat gözlemini ibadet vaktinin huzuruyla bir araya getirirken kozmik düzeni hatırlatan bu geçiş anını nezaket ve saygı atmosferiyle ilişkilendirmektedir. Bâkî:

"Vuslatun 'îdına irersem eger

Dîvân Şiirinde Ramazan

Bâde-i la'lün ile savmı sıyam"

Bâkî (Küçük :220)

İfadeleriyle sevgiliye kavuşmayı bir bayram sevinci olarak değerlendirir. Eğer o vuslat gerçekleşirse, sevgilinin "lâl dudaklarından içilen bâde" benzetmesiyle ifade edilen sözleri, tebessümü ve yakınlığı, şâire sarhoşluk verecek kadar güçlü bir mutluluk kaynağı olur. Bu neşe karşısında, oruçla ilgili tüm zahmetler ve sıkıntılar önemsizleşir. Bâkî, sevgiliye kavuşmanın, Ramazan'ın sona ermesiyle gelen bayram neşesi kadar güçlü bir mutluluk olduğunu, bu mutluluğun orucun verdiği yorgunluğu bile unutturacağını söyler. Başka bir beyitte ise:

"Kodı bir pâre yahı tâs-ı zer-endûda felek

Sıvara tâ Ramazân teşnelerin sakkâvâr" ifadelerini kullanır.

Bâkî (Küçük:50)

Bâkî, burada Ramazan'ı evrensel bir rahmet ve bereket kaynağı olarak tanımlar. Gökyüzü altın bir tabak gibi sunulmuş, Ramazan geldiğinde manevî olarak susamış ruhlara bereket taşır. Beyitin Kâdî-zâde'ye ithaf edilmiş olması, aynı zamanda şâirin saygı ve övgü niyetini ortaya koyar. Ramazan'ın faziletiyle beraber zamanın büyüklerine de övgüyü bir gelenek haline getiren şâir başka bir şiirinde şöyle der:

"Yâ defter-i sipihrde re'y-i resâddür

Deyn-i sıyâmı halk edâ itdiler tamâm"

"Zerrîn devât mâh-ı nev altun kalem şihâb

Erkâmdur nücûm u felek defter-i sıyâm"

Bâkî (Küçük:44)

Bâkî, burada Ramazan orucunu kozmik ve ilâhî bir çerçevede gösterir. Halkın ibadeti, gökyüzü ve yıldızlar ile bir metafor üzerinden anlatılmıştır. Sultan II. Selîm Hân'a (1566-1574) ithaf edilmiş olması, beyitin padişahı övmek ve ilâhî düzeni yüceltmek amacı taşıdığını gösterir. Ramazan'ın manevî düzeni ile semavî simgeler arasındaki bu bağlantı, Bâkî'nin estetik ve derinlikli üslûbunu ortaya koyar. Bu tarz bir üslûp Bâkî'nin izlediği bir yoldur.

3. XVII. YÜZYIL

Dîvân şiiri alanında eser verenlerden biri de sultan şâirlerden Bahî (ö.1026/1617) mahlasını kullanan I. Ahmet'tir. Dindar bir şahsiyet olarak duygularını şiirlerine de yansıtmıştır. Bir beyitinde şöyle der:

"On bir aydur gideli biz de çekerdük hicrân

Merhabâ itdi bizümle yine şehr-i ramazân"

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Fadime OCAK

Bahtî (Kayaalp 2019:28)

Bâhtî, bu beyitte Ramazan ayını sembolik bir “dost” ya da “misafir” gibi ele alır. Ramazan’ın on bir ay boyunca uzak kalmasını “hicran” yani ayrılık acısı olarak niteler. Ayın yeniden gelmesi ise, şâir için uzun süren bir bekleyişin ardından gerçekleşen bir kavuşma niteliğindedir. “Merhabâ itdi bizümle” ifadesi, Ramazan’ın gelişinin bir sevinç ve huzur atmosferi oluşturduğunu gösterir. Böylece beyit, Ramazan’ın dönüşünü manevi bir yakınlık, teselli ve toplumsal canlılık sağlayan bir vuslat anı olarak yorumlar.

“Ramazân irdi yine her gice yanar kandil

Ehl-i İslâm’a salar şu’le ser-â-ser kandil”

Bahtî (Kayaalp 2019:29)

Beyitte Ramazan’ın gelişiyile birlikte gecelerin kandillerle aydınlanması vurgulanır. Şâir, bu ışığın yalnızca fiziksel bir aydınlık olmadığını, aynı zamanda Müslüman toplumun tamamına yayılan bir manevi canlılık ve neşe kaynağı olduğunu belirtir. “Şu’le serâser” ifadesi, Ramazan gecelerinin her yanı sarıp kuşatan bereketli bir ışık atmosferi oluşturduğunu mecazî biçimde anlatır.

Dîvân edebiyatının önemli şâirlerinden biri olan Nef’î (ö. 1044/1635), kaside ve methiye alanında öne çıkan şahsiyetlerden biridir. Onun üslubu güçlü, ölçülü ve resmîdir; çoğunlukla padişah övgüsü ve toplumsal gözlem içerir. Fuzûlî’nin bireysel ve tasavvufî yaklaşımından farklı olarak, Nef’î’nin şiiri toplumsal ve siyasal bağlamı ön plana çıkarır.

Sultân Ahmed Hân’a ithaf edilen “Kasîde-i İydiyye” adlı eserinde Ramazan’la ilgili olarak şöyle der:

“Gam gitse acep mi yine ıyd-ı ramazândır

İyd-ı ramazân revnak-ı bâzâr-ı cihandır”

Nef’î (Akkuş 2018:49)

Beyitte Ramazan ayının gelişi bir bayram ve sevinç kaynağı olarak tasvir edilir. İlk dizede Ramazan, üzüntüleri dindiren manevî bir neşe olarak vurgulanır. İkinci dizede ise Ramazan, “revnak-ı bâzâr-ı cihân” ifadesiyle dünyanın pazar yerlerine bile canlılık ve güzellik kattığı biçimde övülür. Bu, Nef’î’nin hem manevî değerleri hem de toplumsal gözlemleri birleştiren üslubunu ortaya koyar.

“Tâ gâyet-i şeb fâtiha-i vakt-ı seherdir

Tâ evvel-i ıyd âhir-i mâh-ı ramazandır”

Nef’î (Akkuş 2018:53)

Beyitinde ise, Ramazan’ın zamanın başlangıcından sonuna kadar süren manevî düzenini vurgular. “Fâtiha-i vakt-ı seher” ifadesi, duaların makbul olduğu seher vakti ve ibadetlerinin önemini belirtirken, ikinci dize Ramazan

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Dîvân Şiirinde Ramazan

ayının başından bayrama kadar olan süreyi kutsal bir zaman dilimi olarak yüceltir. Bu beyit, Nefî'nin Ramazan'ı hem dinî ritüel hem de toplumsal bir olay olarak ele alışını gösterir. Kadir Gecesi'ni ele aldığı başka bir beyitinde ise:

"Mûy-ı şeb-renk dümi leyle-i Kadr-i Ramazân

Nal-i zerrîn sümi yekşebe mâh-ı şevvâl" ifadelerini terennüm eder.

Nefî (Akkuş 2018:136)

Beyitte Ramazan'ın Kadir Gecesi ile ilişkisi öne çıkarılmıştır. "Mûy-ı şeb-renk" ifadesiyle geceye estetik bir renk ve güzellik katılırken, ikinci dizede "nal-i zerrîn" ile altın gibi değerli bir zenginlik ve parlaklık betimlenir. Mâh-ı Şevvâl'e atıfla, Ramazan'dan sonraki ay olan ve adeta Ramazan'ın tamamlayıcısı mahiyetinde olan Şevval'e işaret ederek, Ramazan sonrası manevî ve toplumsal sürekliliğe dikkat çeker.

Dönemin önde gelen şâirlerinden biri de Nev'îzâde Atâyî dir (ö.1045/1635). Gençliğinde sağlam bir medrese eğitimi alan Atâyî değişik vilayetlerde kadılık görevinde bulunmuştur. Daha sonra tasavvufa yönelmiş ve Celvetiyye'nin kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin müritlerinden olmuştur. Medreseli olması ve dönemin sûfilerinden yetişmesi sebebiyle dinî konulara hâkimiyeti tamdır. Atâyî değişik konularda manzum ve mensur pek çok eser vermiştir (İpekten 1991: 42). Ramazan'la ilgili şöyle der:

"İyddur vaslı rûzedür hicri

Yevm-i şek rûz-ı va'd-i ihsânı"

Atâyî (Karaköse 2017:264)

Şair bu beyitte, sevgiliyle kavuşmayı "bayram", ayrılığı ise "oruç günü" olarak nitelendirerek tasavvufî ve dinî zaman kavramlarını mecazî bir düzlemde yeniden yorumlar. "Yevm-i şek" ifadesi, Ramazan'ın başlangıcı konusunda tereddüt edilen gün anlamına gelir; şair bunu sevgilinin ihsan ve lütuf vadettiği belirsiz anlara benzetir. Böylece beyit, vuslatın sevinç ve ferahlıkla, hicrin ise sabır ve bekleyişle özdeşleştirildiği sembolik bir zaman tasavvuru kurar. Başka bir beyitinde ise:

"Savm-ı hicrân ile bir dil-beri da'vet kılalum

Gelünüz cem' olalum bir yire bayrâm idelüm" demektedir.

Atâyî (Karaköse 2017:211)

Atâyî bu beyitte, sevgiliden ayrı düşmenin bir tür "oruç" gibi görülebileceğini ima ederek hicranı dinî bir kavramla ilişkilendirir. Şair, bu "ayrılık orucu"nun sona ermesi için gönül dostlarını sevgiliyi birlikte davet etmeye çağırır. Beyitin ikinci dizesinde yer alan "bir yere toplanıp bayram edelim" ifadesi, kavuşmanın bayram sevinciyle özdeşleştirilmesidir. Böylece Atâyî, ayrılığın manevi bir imtihan, kavuşmanın ise toplu bir sevinç ve vuslat ânı olarak kavramsallaştırıldığı sembolik bir söylem kurar.

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Fadime OCAK

XVII. yüzyıl dîvân şiirinin önde gelen şahsiyetleri arasında Şeyhülislâm Yahyâ da (ö.1053/1644) önemlidir. Şeyhülislâm Yahyâ, dili sadeleştiren ve duyguyu ölçülü bir zarafetle aktaran üslubuyla öne çıkar. Aşk, zaman ve dinî çağrışımları iç içe işleyen dizelerinde, iç huzurunu ve sükûnu önceleyen bir ton dikkat çeker. Ramazan temasına yöneldiğinde de aynı yalın incelik korunur; böylece şâir, bu dönemin sembollerini daha derûnî bir hisle yorumlar, semboller ve teşbihler kullanır.

“Yahyâ varak-ı bîdi gör e nice sarardı

Geç ‘ayş u safâdan ki hilâl-i Ramazândur”

Şeyhülislâm Yahyâ (Kavruk:108)

Şeyhülislâm Yahyâ bu beyitte, Ramazan hilâlinin doğuşunu tabiat üzerinden sembolik bir dille anlatır. Söğüt yaprağının sararmasını, eğlence ve rahatlık zamanının geride kalmasına bağlar; çünkü yeni ay, yani Ramazan hilâli görünmüştür. Böylece şâir, mevsimsel bir değişimi Ramazan’ın getirdiği ruh hâliyle ilişkilendirerek dönemin atmosferini ince bir benzetmeyle ifade eder. Diğer bir beyitinde ise:

“Hezârân rûze vü ‘ıyda irişdüm anı bildüm kim

Firâkun gibi rûze rûz-ı vaslun gibi ‘ıyd olmaz” demektedir.

Şeyhülislâm Yahyâ (Kavruk:172)

Şeyhülislâm Yahyâ bu beyitte, çok sayıda Ramazan ve bayram yaşamış biri olarak asıl ayrılık acısının “oruç”a; kavuşmanın ise gerçek bir “bayram”a benzediğini söyler. Şâir, buradan hareketle dinî zamanların sembollerini beşerî aşk deneyimine aktarır ve sevgiliden uzak kalmanın hiçbir oruçla kıyaslanamayacak kadar ağır, vuslatın ise hiçbir bayram kadar sevinçli olamayacağını ifade eder. Bayramı anlattığı bir beyitinde:

“El vireydi ni‘met- i vaslun eger bayrâmda

Gam yimezdi sâ‘im-i hicrânun ol eyyâma dek” ifadelerini kullanır.

Şeyhülislâm Yahyâ (Kavruk:215)

Şeyhülislâm Yahyâ bu beyitte, ayrılığın “oruç tutan” kişide bıraktığı yorgunluğu dile getirir. Bayram gününde sevgili vuslat nimetini sunsa, ayrılık orucunu tutan kişinin o zamana kadar hiçbir kedere kapılmayacağını belirtir. Böylece şâir, Ramazan-bayram karşıtlığını aşkın bekleyiş ve kavuşma duygusuyla ilişkilendirmek sureti ile şiirindeki teşbihlerle bezenen üslubunu devam ettirir.

Dîvân şiirinde orijinal mazmunları ile kıymetli biri olan Nâilî-i Kadîm (ö. 1077/1666) hakkında Muallim Nâcî’nin kanaati şudur: “Sözü güzel, fakat külfetli söyleyen Nâilî, halkın zevkinden, dilinden oldukça uzak kalmıştır. San’atlara düşkünlüğü yoktur. Fakat orijinal mazmunları ve hayâlleriyle zengin bir ifade kudretine, ahengine ulaşır.” (Cengiz 1983:511). M. Nâcî’nin düşünceleri böyle olmakla beraber o, şiirlerinde estetik bir kaygı taşımanın

Dîvân Şiirinde Ramazan

yanında, tabîî güzelliklerle sevgilinin güzelliğini birleştirmeyi bilir. Nitekim Ramazan hakkındaki bir beyitinde:

“Îmây-ı medîh-i ham-ı ebrûy-ı bütânda

Haclet-dih-i engüş-t-i hilâl-i ramazânsm” benzetmesini yapar.

Nâilî-i Kadîm (İpekten 2019:182)

Nailî Kadîm bu beyitte, Ramazan hilâli ile sevgilinin kaş ve parmaklarının güzelliğini iç içe işler. Kaşın ve parmağın zarif hareketleri, hilâlin incecik görüntüsüyle benzeştirilir; böylece şâir, dinî zaman ve aşk imgelerini estetik bir bütünlük içinde sunar, hem doğayı hem sevgilinin fizikî güzelliğini bir araya getirir. Başka bir beyitinde:

“Bî-tâbdur Allâh bilür cism-i nizâram

Nısf-ı meh-i şa’bândan hilâl-i ramazândan”

Nâilî-i Kadîm (İpekten 2019:576)

Nailî Kadîm bu beyitte, Ramazan hilâli ile sevgilinin yüzünün güzelliğini birbirine benzetir. Şâir, hilâlin ayın yarısı kadar parlak olmasıyla sevgilinin cismindeki çekiciliği ilişkilendirir; böylece hem dinî zamanın simgesini hem de aşkın estetik yönünü zarif bir şekilde bir araya getirir.

4. XVIII. YÜZYIL

Çağlayan bir ırmak gibi akıp gelen Dîvân şiirinin bahsedilen yüzyıldaki temsilcilerinden biri de Nâbî’dir (ö.1124/1712). Nâbî’nin şiirlerinde Ramazan, tutulan oruçla beraber insanın nefsinin kontrol altına alması, sabırla olgunlaşması ve dünyevi arzularından sıyrılarak manevî olgunluğa erişmesi açısından özel bir anlam taşır. Nâbî, orucu yalnızca bir ibadet olarak değil, aynı zamanda insanın iç dünyasını arındıran bir sabır ve irade sınavı olarak yorumlar. Bu anlayış şu beyitte açıkça görülür:

“Bî-maraz tâ ola cisminde tüvan

Eyleme fevt-i siyâm-ı ramazan”

Nâbî (Kaplan 2012:211)

Şâir, beden sıhhatli oldukça Ramazan orucunu terk etmemek gerektiğini vurgular. Nâbî, orucu yalnızca fiziksel bir eylem değil, ruhun arınmasını sağlayan bir görev olarak görür. Bu nedenle, Ramazan orucunun aksatılmaması gerektiğini öğütlerken, hem dinî sorumluluk bilincini hem de sabır ve teslimiyet duygusunu öne çıkarır.

“Savmdur kullarına lutf-ı Hudâ

Savma bi’z-zât ider Allâh cezâ”

Nâbî (Kaplan 2012:211)

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Fadime OCAK

Beyitinde Nâbî, orucun Allah katındaki özel konumunu vurgular. İlk mısradaki oruç tutmanın, kul için ilahî bir lütuf ve rahmet vesilesi olduğu ifade edilir. İkinci mısradaki ise orucun karşılığını bizzat Allah'ın vereceği belirtilerek bu ibadetin diğerlerinden ayrıldığı hatırlatılır. Böylece şâir, orucun doğrudan ilahî mükâfata bağlanan manevî değerini öne çıkarır. Orucu rahmet olarak gördüğü beyitinde:

"Savm bir mâ'ide-i rahmetdür

Nûrdan sâ'ime bir hil'atdur" benzetmesini yapar.

Nâbî (Kaplan 2012:211)

Nâbî bu beyitte orucu, ilahî rahmetin bir sofrası olarak tasvir eder. Oruç tutanın bu ibadet sayesinde manevî bir aydınlık ve şeref kazandığını ifade eder. Böylece oruç, mümine hem ilahî lütuf hem de manevî bir paye sunan bir ibadet olarak konumlandırılır.

XVIII. yüzyıl dîvân şiirinde mizahı, nükteli ve günlük hayat tasvirlerini başarılı biçimde kullanan Sâbit (ö.1124/1712) önemli bir şâirdir. Dili akıcı ve tabiidir; klasik mazmunları şehir hayatının somut ayrıntılarıyla birleştirerek özgün bir söyleyiş oluşturmuştur. Ramazâniyye ve benzeri türlerde dönemin sosyal atmosferini canlı bir gözlem gücüyle yansıtır.

"Yevm-i şekk sohbetine şire sıkarken yârân

Sık boğaz etti basıp şahne-i şehri ramazân"

Sâbit (Kılıç-Macit 1995:13)

Sâbit'in Baltacı Mehmed Paşa'ya ithaf ettiği Ramazâniyye'sinin bir parçası olan bu beyitte Ramazan hilâlinin görünmediği "yevmu'-ş-şekk" gününde dostlarıyla sohbet ederken şaka ve latifelerle "şire sıkmak" (birbirine sözle takılmak, latife etmek) fiilini işler. Ancak bu keyifli ortam, Ramazan'ın şehrin düzeninden sorumlu zabiti olan "şahne" tarafından ani bir baskınla kesintiye uğrar. Böylece beyitte, Ramazan'ın toplumsal disiplini ile günlük sohbet neşesi arasında kurulan ince gerilim mizahi bir dille ifade edilir. Şahnenin gelişi, âdeta bu söz oyunlarını "sık boğaz etmek" şeklinde somutlaştıran bir müdahaledir. İftar zevkini işlediği beyitinde:

"Her makâm üstüne iftârda tercih olunur

Nağme-i nerm ile âheng-i düğâh-ı dendân" ifadelerini kullanır.

Sâbit (Kılıç-Macit 1995:14)

Sâbit bu beyitte, iftar vaktinde tercih edilen musiki makamlarını dış estetiğiyle ilişkilendirerek ince bir benzetme yapar. "Her makamın iftarda tercih edilmesi", ramazan akşamlarının mûsikîli ve ritüel havasını hatırlatır. "Düğâh-ı dendân" ise sevgilinin dışlarının iki sıra hâlindeki düzenini bir mûsikî makamının uyumuna benzetir. Şâir, sevgilinin yumuşak nağme gibi tatlı gülüşünü, iftar vakti seçilen makamların dinginliğiyle bir araya getirir.

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Dîvân Şiirinde Ramazan

Böylece Ramazan atmosferindeki mûsikî ile sevgilinin estetik görünümü arasında zarif bir uyum kurulmuş olur. Teşbihlerine devam eder.

“Nitekim her sene zînetle gelüp mâh-ı sıyâm

Elde her kûşe-i dünyâyı Çerâgân-ı cinân”

Sâbit (Kılıç-Macit 1995:19)

Şâir, Ramazan ayının her yıl yenilenen bir ihtişamla geldiğini belirtir. “Zînetle gelmek” ifadesi, Ramazan’ın manevî atmosferinin parlaklığını ve sevinçle karşılanışını anlatır. İkinci mısra da ise Ramazan’ın gelişle birlikte dünya köşelerinin âdetâ cennet ışıklarıyla aydınlanmış gibi bir hâl aldığı vurgulanır. Böylece beyit, Ramazan’ın toplumsal ve ruhani hayatı baştan sona güzelleştiren, mekânları da anlam bakımından “nurlandıran” bir ay olarak yüceltir.

XVIII. yüzyıl şâirlerinden biri de sağlam bir medrese eğitimi aldıktan sonra (1690-1704) yıllarında çeşitli medreselerde müderrislik yapan ve 1116’da Medine pâyesiyile Bağdat kadısı olan Kâmî’dir (ö. 1136/1724). Kâmî, aynı zamanda Edirne Gülşenî Tekkesi şeyhi Lâ’lî Efendi’den tasavvuf terbiyesi alarak genç yaşta olgunlaşmıştır. Onun medreseli ve sûfî yönü şiirlerine yansır (Yazıcı 2001:279).

“Yevm-i şek diyü bogaz cengin iderken rindân

Zâhir oldı ‘alem-i nusret-i şehr-i Ramazân”

Kâmî (Yazıcı 2017:68)

Kâmî, Dâmâd Ali Paşa için yazdığı bu beyitte, Ramazan ayının gelişini “yevmi şek” olarak bilinen ve halk arasında oruç tutmanın başlayıp başlamadığının tartışıldığı gün üzerinden anlatır. “Rindân”, yani dünyayı eğlence ve rahatlıkla karşılayan insanlar, bugünün hükmünü tartışırken beklenmedik bir şekilde Ramazan’ın zafer alâmeti (alem-i nusret) ortaya çıkar. Böylece şâir, Ramazan hilâlinin görünmesiyle tartışmaların sona erdiğini ve ayın kesin olarak başladığını ifade eder. Başka bir beyitinde ise:

“Sad müjde gelen ‘âleme ‘ıyd-ı Ramazândur

‘ıyd-ı Ramazân eşref-i eyyâm-ı cihândur”

Kâmî (Yazıcı 2017:90)

Kâmî’nin Mustafa Paşa’ya ithaf ettiği bu beyitinde Ramazan Bayramı’nın gelişini bütün dünyaya ulaşan büyük bir sevinç haberi olarak sunar. Bayram, hem oruç ibadetinin tamamlanması hem de toplumsal huzurun artması nedeniyle diğer günlerden daha değerli kabul edilir. Şâir bu nedenle Ramazan Bayramı’nı “cihanın en şerefli günleri” arasında göstererek onun manevi önemini ve ulvî niteliğini vurgular.

XVIII. yüzyıl şâirlerinden olan Nedim (ö.1143/1730) dönemin sosyal hayatını, özellikle İstanbul’un Ramazan gecelerindeki canlı atmosferini zarif

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Fadime OCAK

bir mizah ve gözlem gücüyle şiirine taşımıştır. Onun Ramazan beyitlerinde manevîyat kadar gündelik hayatın renkleri, eğlenceli sahneler ve insan davranışlarındaki ince ayrıntılara da dikkat çekerek dönemin sosyal hayatına edebî bir pencere açılır.

Nedîm, Ramazaniyyesinde Sadriazam İbrahim Paşa için yazmış olduğu kasidesinin başında bu yaklaşımın güzel bir örneğini sunar:

“Bağteten sâbit olup gurre firâşında imâm

Hâb için yatmış iken etdi terâvîhe kıyâm”

“Baş kaldırmadılar öğleye dek uyhudan

Yevm-i şek zevkına hazırlanan ahhâb-ı kirâm”

Nedîm (Macit 2017:53)

Bu beyitlerde şâir, Ramazan’ın başlangıcında yaşanan bir durumu nükteli bir dille anlatır. İmamın, hilâlin görülmesiyle birlikte ansızın sabit olup teravih namazını kıldırması; cemaatin ise ertesi gün öğleye kadar uyuması, dönemin Ramazan gecelerinin canlı ama yorucu atmosferini yansıtır. Nedim burada, Ramazan’ı yalnızca bir ibadet dönemi olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir eğlence, buluşma ve canlılık zamanı olarak betimlemiştir. Mizahi ve samimi üslubuyla Ramazan’ı gündelik hayatın içinden bir tabloya dönüştürmüştür. Onun Ramazan anlatımları devam eder:

“Heves-i ıyd-ı visâle düşüp encâmında

Oldu dil bir mehe şa’bân Ramazan nâmında”

“Gurre-i rûzeyi gördüm feleğin bâmında

Bir kenârî güzele benzer Oruç nâmında”

Nedîm (Macit 2017:260)

Nedim, ilk beyitte kavuşma bayramına benzeyen bir hevesle başlayan sürecin sonunda gönlün bir “mehe” yani yeni aya, daha doğrusu Şaban’dan Ramazan’a geçişi hatırlatan ince bir hilâle dönüştüğünü ifade eder. Böylece şâir, aşkın doğurduğu beklenti ve arzu hâlini ay döngüleriyle ilişkilendirerek zamanın ruh hâli üzerindeki etkisini vurgular.

İkinci beyitte ise Ramazan hilâlinin gökyüzünde görünmesi, feleğin ufkunda beliren zarif bir güzelle özdeşleştirilir. Hilâlin ince, narin şekli “kenârî” bir güzelin silüetine benzetilir; bu benzetme Ramazan’ın manevî anlamını estetik bir imgeyle bütünleştirir. Nedim, böylece hem Ramazan’ın gelişiyi oluşan neşeyi hem de hilâlin dîvân şiirindeki geleneksel güzellik unsurlarıyla kurduğu ilişkiyi sanatlı bir dille ortaya koyar.

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Dîvân Şiirinde Ramazan

Aynı yüzyılda yaşamış olan Nahîfî (ö.1151/1738), dinî ve tasavvufî temaları öne çıkaran başka bir dîvân şâiridir. Arapça ve Farsçaya vâkıf olan Nahîfî, özellikle Ramazâniyye ve gazelleriyle tanınmış; eserlerinde sade bir söyleyiş ve güçlü bir manevî duyarlık hâkim olmuştur. Ramazan'ı rahmet ve nimet olarak görür:

"Sâd şükr ü senâ lutf-ı Hudâvend-i Kerîme

İrdik hele bin şevk ile şeh-r-i ramazâne"

Nahîfî (Kılıç-Macit 1995:47)

Şâir, bu beyitte Ramazan ayına yeniden erişmiş olmanın büyük bir ilahî lütuf olduğunu dile getirir. "Sâd şükr ü senâ" ifadesi, Allah'a duyulan yoğun şükranı ve övgüyü belirtir. Ramazan'a "bin şevk ile" kavuşmak, hem manevî bir coşkuya hem de ayın getirdiği bereketi arzu eden bir ruh hâline işaret eder. Böylece beyit, Ramazan'a erişmenin bir nimet olarak görülmesini vurgular. Başka bir beyitinde minare motifini kullanır:

"Döndü yine ârâyiş-i kandil-i minâre

Havrâda olan nakş-ı kemer-bend-i meyâne"

Nahîfî (Kılıç-Macit 1995:47)

Bu beyitte Ramazan ayının başlamasıyla şehirde yeniden ortaya çıkan ışıklı süslemeler tanımlanır. Minarelerdeki kandiller şehre bayramı anımsatan bir güzellik kazandırır. "Nakş-ı kemer-bend-i meyâne" ifadesi, cami ve minarelerin gövdesini kuşatan mahyaların oluşturduğu ışıklı kuşağa işaret eder. Şâir, Ramazan'ın gelişiyile şehrin minarelerinden yansıyan ışıklarla aydınlanışını ve görsel olarak canlanışını estetik bir ifadeyle ortaya koyar.

Klasik Türk şiirinin son dönem büyük şâirlerinden olan Şeyh Gâlib (ö.1213/1799) Nedîm ile lirizmde, Nâbî ile hikemî tarzda en güzel örneklerini veren klasik şiirin artık tekrara ve taklide düştüğü bir dönemde yetişmiş olup, Dîvân şiirinin son büyük şâiri olarak kabul edilir. (Kalkışım 2010; 55-56). Şeyh Gâlib'in dili oldukça ağırdır ve yabancı kelimelerle, tamlamalarla doludur. Sade söyleyişlere, halk deyimlerine fazla rastlanmaz. İnce, müphem, zengin hayalleri olan ve kendine özgü üslubuyla bazılarında sembolist olduğu izlenimini bırakan Gâlib Dede'nin modern sembolizm akımıyla ilgisi yoktur (Cengiz 1983:628-629). Şeyh Galib'in klasik mazmunları kullanmakla beraber şiirde bilinçli şekilde yeniliği aradığı kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ramazan'la ilgili beyiti:

"Savm-ı firâkın 'îd-i visâli yakındır

Bir gün olur du'âlarımız müstecâb olur"

Şeyh Gâlib (Okçu:50-51)

İfadeleri ile Ramazan'ın faziletine işaret ederek, "savm-ı firâk" ifadesiyle ayrılığın bir tür oruç gibi sabır ve tahammül gerektirdiğini ima eder. Bu manevî çilenin ardından "îd-i visâl'in, yani kavuşma bayramının yakın

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Fadime OCAK

olduğunu belirtir. Şâir, sonunda duaların kabul edileceği bir vakte erişileceğini söyleyerek ayrılık sürecini geçici, kavuşmayı ise ilahî bir lütuf olarak konumlandırır. Böylece beyit, tasavvufî çile-vuslat döngüsünü umut merkezli bir dille ifade eder. Ramazan'ın yaz günlerine gelmesini Cehennem'le irtibatlandırarak:

"Mülhidlere öğretmek için nâr-ı cahîmi

Mâh-ı Ramazân sayfa gelip bir haber etdi" ifadelerini kullanır.

Şeyh Gâlib (Okçu:418)

Beyitte Şeyh Gâlib, Ramazan ayını ilahî bir tebliğ taşıyan elçi gibi sunar. "Mülhidler" ifadesi, hakikatten uzak duran kimseleri temsil eder. Ramazan'ın gelişi, onlara cehennem azabına dair bir "haber" getiren uyarıcı bir zaman dilimi olarak tasvir edilir. Böylece şâir, Ramazan'ın manevî disiplin ve arınma imkânı sunan yönünü, sembolik bir "ikaz" çerçevesinde yorumlar. Benzer şekilde Ramazan'ın nurunu:

"Gör rûşen-i tâb'ı sevâd-ı sülhanında

Hurşîd-i sabâh şeb-i îd-i Ramazândır" şeklinde ifade eder.

Şeyh Gâlib (Okçu:55)

Şeyh Gâlib'in hocası olan Hoca Neş'et Efendi'ye ithaf ettiği kasidesinde geçen bu beyitte "Ramazan Bayramı gecesi ve sabahı" bir parlaklık ve nurluluk sembolü olarak kullanılır. Şâir, söz sanatındaki aydınlığı Ramazan Bayramı'nın sabahına benzetir. Bu benzetme, hem dinî bir sembolizmi hem de şiir kudretinin manevî aydınlığını yansıtır.

"Kâmilên feyz-i riyâzetle ererler Kadre

Ramazân ayına fikreyle nedendir ikrâm"

Şeyh Gâlib (Okçu:349)

Şeyh Gâlib bu beyitinde Ramazan ayını, sıradan bir zaman dilimi olarak değil, insanın manevî yükselişine vesile olan bir "ruhanî arınma dönemi" olarak ele alır. "Riyâzet" kavramı, tasavvuf terminolojisinde nefsi terbiye etme, dünyadan el etek çekerek ruhu arındırma anlamına gelir. Şâir, ancak "riyâzetin feyzine tam manasıyla erişenlerin" -yani nefis terbiyesinde olgunlaşanların- "Kadr" gecesinin değerine (manevî kadre) ulaşabileceğini söyler.

Beyitteki ikinci dizede yer alan "Ramazan ayına fikreyle nedendir ikrâm" ifadesi ise, bu ayın yüceliğinin nedenini düşünmeye davet eder. Şeyh Gâlib'e göre Ramazan'ın kıymeti, sadece ibadetlerin yoğunluğunda değil, insanın derûnî dönüşümüne zemin hazırlamasındadır. Şâir, bu şekilde Ramazan'ı hem zahirî hem bâtınî anlamda bir "rahmet mevsimi" olarak yorumlar.

5. XIX. YÜZYIL

	"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"	e-ISSN:2757-6388
	"International Journal of Humanities and Art "	Cilt/Volume:6
	[trk dergisi/2025]	Sayı/Issue:2

Dîvân Şiirinde Ramazan

Dönemin önde gelen dîvân şâirlerinden olan Sünbülzâde Vehbî (ö.1809), nükteli üslubu, dil hâkimiyeti ve özellikle didaktik eserleriyle tanınır. Hem medrese eğitimi görmüş hem de devlet görevlerinde bulunmuş bir şâirdir. Nâbî etkisini taşıyan öğüt verici şiirleri, Ramazâniyye ve hiciv türündeki başarılı örnekleriyle dikkat çeker. Dönemine göre dili sadeleşmeye yönelen Sünbülzâde Vehbî, hem öğretici hem de zarif bir söyleyiş tercih etmiştir. Ramazan hilâlini sevgiliye benzettiği beyitinde:

"Ham-ı ebrû-yı nigârı gözedirken yârân

Cünbişe başladı ebrû-yı hilâl-i Ramazân"

Sünbülzâde Vehbî (Yenikale 2017:238)

Ramazan hilâlinin görünüşünü sevgilinin kaşına benzeterek anlatır. Dost meclisinde herkes sevgilinin kavisli kaşına hayranlıkla bakarken, gökte beliren Ramazan hilâlinin de sanki bu hayranlığa karşılık verircesine görünmeye başladığı ifade edilir. Böylece şâir, hilâlin ince yay şeklini sevgilinin kaşıyla ilişkilendirerek Ramazan'ın gelişini zarif bir teşbihle estetize eder. Beyit, hem Ramazan temasını hem de klasik güzellik tasvirini bir arada işleyerek geleneğinin zarif bir örneğini oluşturur. Benzer şekilde:

"Dil nazar-bâz-ı hilâl oldu geçip ebrûdan

Nerde bir mâh-likâ görse olurken şabân"

Sünbülzâde Vehbî (Yenikale 2017:238)

İlk mısrada şâir, gönlün hilâl (yeni ay) gibi ince ve nazlı bir şekilde bakışlara meyletmeye başladığını söylüyor. "Nazar-bâz" ifadesi, gözlerin veya gönlün nazla oynadığı, bakışlarla etkilenmeye açık olduğu anlamına gelir. "Geçip ebrûdan" ifadesiyle ise, kaşların (ebru) arasından geçen hilâl gibi bakışlardan etkilendiğini belirtir. Yani gönül, bakışlarla oynamaya başlamış, yeni ayın inceliği ve güzelliği gibi hassas bir durumdadır.

İkinci mısrada ise şâir, "mâh-likâ" yani ay gibi parlak ve güzel yüzleri gördüğünde, içten içe Şaban ayında olduğu gibi manevî bir sevinç ve coşku yaşadığını ifade eder. Şaban, İslâm takviminde Ramazan'dan önceki ay olduğu için, burada hem zamanın bir göstergesi hem de manevî bir hazırlık ve coşku imgesi olarak kullanılmıştır.

Yine XIX. Yüzyıl başlarının dîvân şâiri olan ve İstanbul Türkçesini iyi bir şekilde eserlerine yansıtan Enderunlu Fâzıl (ö.1810), Ramazan ayını şöyle dile getirir:

"Hâk-i pâye ramâzaniyye dâhî 'ıydiyye

Diyerek 'arza getirdim sühan-ı yektâyı"

"Ramazânın ola nev-mâhı mübârek her sâl

Sana te'bîd ile çeksın meh ile tugrâyı"

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Fadime OCAK

Enderunlu Fâzıl (Düzenli-Çukurlu 2024:230)

Enderunlu Fazıl Mehmed Şerif Paşa için yazdığı bu beyitlerde Ramazan ayını över ve onun manevî değerini vurgular. İlk beyitte, Ramazan ayının Allah katındaki yüceliğine işaret ederek övgülerini dile getirir. "Sühan-ı yektâ" ifadesiyle, Allah'a ait olan övgü ve sözlerin önemini belirtir.

İkinci beyitte ise, Ramazan'ın "nev-mâh" (yeni ay) olarak her yıl mübarek bir şekilde gelmesini diler. Şâir, bu ay sayesinde duaların kabul olmasını ve manevî bereketin artmasını temenni eder. Genel olarak beyitler, Ramazan'ın hem zaman hem de manevî açıdan değerini yücelten bir övgü niteliğindedir.

"Şehr-i sıyâm erişti gönül bî-nisâb iken

Halkı yatakta buldu hep mest ü hâb iken"

Enderunlu Fâzıl (Kılıç-Macit 1995:62)

Bu beyitte şâir, Ramazan ayının (şehr-i sıyâm) geldiğini ifade eder, fakat halkın bu mübarek ayı tam anlamıyla değerlendirmedeğini, çoğunun hâlâ uykuda veya eğlence ve sarhoşluk içinde olduğunu vurgular. "Gönül bî-nisâb iken" ifadesi, gönlün ölçsüz veya hazırlıksız olduğunu, manevî olgunluğa eremediğini belirtir. Beyit, Ramazan'ın manevî değerine işaret ederken, insanların bu değerleri yeterince fark etmediğine dikkat çeker.

Enderunlu Vâsıf (ö.1824), XIX. yüzyıl dîvân şiirinde geleneksel söyleyiş kalıplarını sürdürürken dilde sadelik ve gündelik söyleyişe yakınlık arayışıyla dikkat çeker. Şiirlerinde özellikle gazel formunda görülen lirizm, mahallî unsurlar ve içten bir ifade belirgindir. Klasik mazmunları kullanmakla birlikte, onları dönemin zevkini yansıtan daha canlı ve somut tasvirlerle yeniden işler. Hafif, akıcı ve samimi anlatımı sayesinde hem şehir hayatını hem de bireysel duyarlıkları doğal bir üslup içinde bir araya getirir. Ramazan:

"Şîve-i 'afv-ı Hudâ'dır nazar erbâbına bu

Ramazânun ne bilir kadrini ehl-i 'ısyân" olarak ifade edilir.

Enderunlu Vâsıf (Gürel:226)

Beyitte Ramazan, ilahî affın tecelli ettiği bir zaman dilimi olarak sunulur. Şâir, Allah'ın bağışlayıcı yönünü hakkıyla idrak edenlerin, Ramazan'ın gerçek değerini kavrayacağını belirtir. Buna karşılık "ehl-i isyan" olarak nitelenen günah ehlinin, bu ayın manevî kıymetini anlayamayacağı vurgulanır. Böylece Ramazan'ın anlamı, kişinin ruhsal farkındalığı ve ahlaki konumuyla ilişkilendirilir.

"Mîvesi bende-i mukbil şeceri şâ'imler

Ravza-i mağfiret-i Hazret-i Hak'dır Ramazân"

Enderunlu Vâsıf (Gürel:226)

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Dîvân Şiirinde Ramazan

Bu beyitte Ramazan, ilahî mağfiretin bahçesi (ravza-i mağfiret) olarak betimlenir. Şâir, Ramazan'ı bereket ve bağışlanma meyveleri sunan bir "şecere"ye, yani manevî bir ağaca benzetir. Bu ağacın meyvesi ise, ihlâs ve yöneliş sahibi kulların nasiplendiği ilahî rahmettir. Böylece Ramazan, sadece bir ibadet zamanı değil, Allah'ın affına erişmenin sembolik bir zemini olarak anlam kazanır. Başka bir beyitinde:

"Sıbyan-ı heves ni'met-i savm ile demekte

Bu şeb beni cânım nene sâhûra uyandır"

Enderunlu Vâsıf (Gürel:269)

Enderunlu Vasıf, bu beyitinde Ramazan'ın aile içindeki canlı atmosferini çocukların gözünden yansıtır. Şâir, "sıbyan-ı heves" ifadesiyle oruç tutmaya hevesli küçüklerin, orucu bir "nimet" gibi görerek duydukları sevinci vurgular. Bu masum heyecanın etkisiyle ev halkından kendisini de sahura uyandırmalarını ister. Böylece beyit, Ramazan'ın sosyal yönünü, özellikle çocukların coşkusunun aile içinde oluşturduğu manevî birlik ve sevinç ortamını öne çıkararak anlatır.

Sadece erkekler değil, XIX. yüzyıl hanım şâirlerinden olan Şeref Hânım (ö.1809/1861) da Ramazan aynı beyitlerinde işlemiştir.

"N'ola eylerse gönül fikr ü hayâl-i ramazân

Resm-i ebrû-yı bütân oldu hilâl-i ramazân"

"Yemez içmez bir oruç nâmına şûha tutulup

Neye müncer olacak za'f ile hâl-i ramazân"

Şeref Hânım (Kılıç-Macit 1995:119)

Şeref Hânım, birinci beyitte Ramazan ayının manevî etkisini gönül dünyasına yansıtır. Ramazan hilâli, tüm hayal ve düşünceleri kaplayacak şekilde bir estetik ve sembolik bütünlük olarak tasvir edilmiştir. İkinci beyitte, orucun yalnızca yemek ve içmekten sakınmak olmadığını, aynı zamanda nefsin zayıflıklarıyla mücadele etmek olduğu vurgulanır. Böylece Ramazan'ın asıl gayesi olan manevî arınmaya dikkat çekilir, onun manevî disiplin ve kendine hâkimiyet zamanı olduğu hatırlatılır.

Divân Edebiyatı'nın XIX. yüzyılda hanım şâirlerinden Leylâ Hânım (ö.1850/1936) ise Ramazan'ı beyitlerinde şöyle işler:

"Her minâre şebçerâğ-efrûz olup i'lân eder

Lem'a-rîz oldu deyü feyz-i cenâb-ı müste'ân"

Leylâ Hânım (Kılıç-Macit 1995:90)

Leylâ Hânım, bu beyitte Ramazan gecelerinin ışıklandırılmış minarelerini "şebçerâğ-efrûz" ifadesiyle tasvir eder; yani minareler geceyi aydınlatan

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Fadime OCAK

birer kandil gibi görünür. Bu manzara, halk arasında Ramazan'ın gelişini duyuran bir ilân niteliği taşır. İkinci mısradaki ise bu ışıkların, gökyüzündeki Müşteri (Jüpiter) gezegeninin parlaklığını andıracak derecede "lem'a-rîz" oluşu vurgulanır. Böylece şâir, Ramazan gecelerinin manevî coşkusunu hem semavî bir parlaklık hem de şehir manzarasının ışıltısıyla birleştirerek yüceltir.

Sonuç

Türk edebiyatının genel gelişimi içinde, nazarî ve estetik esaslarını İslâmî kültürden alarak meydana gelen Dîvân edebiyatı, XIII. yüzyıl sonlarından XIX. yüzyılın yarısına kadar edebiyatımızın önemli bir dönemini oluşturmaktadır. Dîvân edebiyatı tabiri ile Osmanlı saray ve konaklarında teşekkül eden ve dîvân dedikleri ekâbir meclislerine mahsus bir zümre edebiyatı kastedilmenin yanında; şâirlerin, şiirlerini bir araya topladıkları eserlerden dolayı bu adı almış olduğu kanaati yaygındır.

Hal böyle olmakla beraber, Dîvân edebiyatı şâirleri iyi eğitim almış bilge şahsiyetler olarak hem edebiyatın gelişmesine hem de anlatımları ile estetize edilmiş bir düşüncenin doğmasına sebep olmuşlardır. Anlatımları ile zerafeti ve sanatı birleştirmiş, bu anlayışın edebiyat yoluyla topluma mal olmasını sağlamışlardır. Bu düşünceyle Ramazan'ın fazilet, şeref ve bereketini ele aldıkları şiirleriyle hem sanatlarını icra etmiş hem de Ramazan gibi Müslümanlar açısından önem arz eden bir ayın kutsiyetini anlatmışlardır. Fuzûlî, Bâkî, Nâbî ve Şeyh Gâlib gibi seçkin şâirlerin eserleri bunun en güzel örneğidir. Dîvân şâirleri şiirlerinde mecaz, telmih, teşbih, istiare ve mübalağa gibi sanatları kullanarak sanat güçlerini gösterirken, halkın zarafet ve nezaket duygularının gelişmesine de katkı sunmuşlardır.

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Dîvân Şiirinde Ramazan

Kaynakça

- Akkuş, Metin (2018), Nefi Divanı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arslan, Sedanur Dinçer (2017), Nev'î Divanı Sözlüğü (Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük), Doktora Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayan, Hüseyin (1990), Nesîmî Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Biltekin, Halit (2018), Şeyhî Dîvanı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Cengiz, Halil Erdoğan (1983), Divan Şiiri Antolojisi, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Çavuşoğlu, Mehmed - Tanyeri, M. Ali (2023), Hayretî Dîvan (Tenkidli Basım), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmed (2023), Yahya Bey (Taşlıcalı) Divanı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1991), "Bâkî", DİA, C.4, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 537-540.
- Düzenli, Mesut Bayram – Çukurlu Talip (2024). Enderunlu Fâzıl Dîvânı, PA Paradigma Çanakkale: Akademi Yayınları.
- Gürel, Rahşan (t.y.). Enderunlu Vâsıf Bey ve Dîvânı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- İpekten, Haluk (2019), Nâ'ilî-i Kadîm Dîvân, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İpekten, Haluk (2020), Karamanlı Nizâmî Dîvânı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- İpekten, Haluk (1991), " Atâî, Nev'îzâde", C.4, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 40-42.
- Kalkışım, M. Muhsin, "Şeyh Galib", DİA, C. 30, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s.54-57.
- Kaplan, Mahmut (2012), Hikmet Şâiri Yûsuf Nâbî, Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Karahan, Abdulkadir (1996), "Fuzûlî", DİA, C.13, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 240-246.
- Karaköse, Saadet (2017), Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kavruk, Hasan (t.y.), Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Fadime OCAK

Kaya, Bayram Ali (2011), "Taşlıcalı Yahya", DİA, C.40, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 156-157.

Kayaalp, İsa (2019), Bahtî (Sultan I.Ahmed) Divân, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kılıç, Filiz – Macit, Muhsin (1995), Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri (Güldeste), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kılınç, Abdülhakim (2021), Fuzûlî Dîvânı, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Kurtoğlu, Orhan (2017), Zâtî Dîvânı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Küçük, Sabahattin (t.y.), Bâkî Dîvânı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Macit, Muhsin (2017), Nedîm Dîvânı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,

Mengi, Mine (2020), Mesîhî Dîvânı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Okçu, Naci (t.y.). Şeyh Gâlib Dîvânı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yazıcı Erişen, Gülgün (2017), Edimeli Kâmî ve Dîvânı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yazıcı, Gülgün (2001), "Kâmî", DİA, C. 24, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 279-280.

Yenikale, Ahmet (2017), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.